

SvD KULTUR

Så river man det k-märkta Stockholm

Över 100 k-märkta hus har rivits i Stockholm de senaste tio åren. Det visar SvD:s unika kartläggning. Förklaringen: ett byggande på rekordnivåer, byggbolag som vill maximera sin vinst och politiker som kör över stadsmuseets experter. Klicka på kartan för att se exakt vilka adresser det gäller.

18 januari 2015 kl 06:00, uppdaterad: 18 januari 2015 kl 16:33

Med en sista stöt från grävmaskinen ger väggen vika. Det gamla funkishuset i mörkbrunt tegel kollapsar, detta hus som har spelat så många olika roller för Hässelbyborna.

Här låg biblioteket, där de kunnat låna böcker under 60 år. På ovanvåningen fanns en ungdomsgård, där förortens tonåringar spelade flipper och lyssnade på Hep Stars. På bottenplanet en Konsumbutik. Här låg även en blomsterhandel och ett populärt bageri.

Under åren bytte lokalerna ägare och funktion. Så sent som 2012 flyttade en ny hyresgäst in, konditoriet Prinsessa.

Henrik Henrikson är uppvuxen i Hässelby strand, driver bloggen hesselby.com och har skrivit flera böcker om området. Han har många minnen härifrån.

– Det var hit man gick och handlade när man kom med tunnelbanan, eller fick hjälp när bandspelaren gått sönder. Det var en samlingspunkt, säger han.

Ett moln av damm yr när den sista väggen rasar i marken.

I Hässelby strand går en epok i graven. Tre byggnader i det tidstypiska 50-talscentrumet, förutom biblioteket även en förskola och tunnelbanebyggnaden, har rivits och ersatts med nya moderna flerfamiljshus. Ytterligare två byggnader står på tur. Alla fem är k-märkta, det vill säga klassade som kulturhistoriskt värdefulla. Stockholms stadsmuseum uppmanade stadsbyggnadsnämnden att bevara husen och utveckla centrumet utifrån den äldre bebyggelsen. Ändå rivs de.

Det kan låta märkligt – kulturminnesmärkta hus som jämnas med marken. Men i dagens Stockholm är det ingen ovanlighet. En omfattande kartläggning som SvD Kultur har gjort visar att 128 byggnader med kulturhistoriskt värde har rivits i Stockholms stad bara de senaste tio åren. Ett 50-tal av dessa hade pekats ut av stadsmuseet som särskilt eller synnerligen värdefulla.

Historiskt sett har rivningar av äldre hus spelat en viktig roll i stadens utveckling. Vid Norrmalsregleringen under 50-, 60- och 70-talet demolerades cirka 700 gamla byggnader bara i Klarakvarteren. Stockholm fick en helt ny stadskärna.

Förvandlingen prisades av arkitekter, och i början var också befolkningen med på tåget. Men opinionen svängde. En våg av protester, inte minst striden om almarna i Kungsträdgården, fick politikerna att tänka om. En era inom svensk stadsplanering var förbi.

Martin Rörby är arkitekturhistoriker och var tidigare sekreterare i Stockholms skönhetsråd. Han säger att rivningar var nästintill tabu under en lång tid.

– Kartläggningar har förvisso visat att det även under 80-talet revs byggnader, men de flesta av dem var ointressanta.

De senaste femton åren har Martin Rörby dock lagt märke till en utveckling som han menar påminner om Norrmalmsregleringen. Koncentrationen och omfattningen av rivningarna är förvisso inte lika stor i dag, men tankesättet är liknande.

– Jag tycker mig ha sett att de äldre husen, även de som klassas som kulturhistoriskt värdefulla, har blivit ett mer lovligt byte. Det har funnits en inställning bland en del av stadens planerare att man inte ser de här äldre miljöerna som någonting med en historia som man kan bygga vidare på, utan som ytor som man kan röja av för att kunna göra någonting nytt.

En sådan yta fanns vid Musikhögskolan på Valhallavägen. På tomten hade det under flera sekler successivt byggts upp en miljö, ett lapptäcke av byggnader i olika stilar och från olika epoker. De äldsta husen i rött tegel och med välvda fönster byggdes på 1880-talet som en del av generalstabens stalletablisement. På 40-talet byggdes Statens normalskola i tidstypiskt gult tegel intill.

Det senaste tillskottet kom i mitten av 1950-talet och var resultatet av en arkitekttävling. Byggnaden hade passande nog formen av en g-klav.

– När staden beslutade sig för att bygga en ny musikhögskola på tomten var planhandläggarens utgångspunkt att nu gör vi rent hus, planspränger och tar bort allting som finns och bygger någonting nytt. I det första varvet ville man till och med plocka bort de byggnadsminnesförklarade ridhusen, men man fick bakläxa av länsrätten, säger Martin Rörby.

Ett annat exempel han nämner är Hagastaden, den nya stadsdelen som byggs mellan Stockholm och Solna, där rivningen av en gammal stationsbyggnad med klocktorn under förra vintern ledde till högljudda protester.

Varför syns då den här förändrade inställningen just nu? Man kan börja med att konstatera att bostadsbyggandet ligger på historiskt höga nivåer.

Stockholm växer så att det knakar och behovet av nya bostäder, skolor och service ska inte underskattas. Inte sedan 1970-talet har det byggts så här mycket i huvudstaden. Experter menar dessutom att behovet är minst det dubbla.

Och i en så kraftigt exploaterad stad som Stockholm sker utvecklingen inte utan ett pris. I jakten på nya tomter att bebygga offras såväl parker, fotbollsplaner som äldre byggnader.

Bo Bergman är chef för stadsbyggnadskontorets planavdelning. Han säger att det kan vara ett svårt beslut huruvida ett hus bör rivras eller renoveras.

– Det kan finnas en kåk som är orationell och oekonomisk. Det kan vara eftersatt underhåll och väldigt höga kostnader för att rusta upp den. Där kan det finnas ett intresse av att riva och bygga nytt. Å andra sidan måste vi naturligtvis gå varsamt fram med Stockholm och den äldre bebyggelsen. De avvägningarna kan vara rätt knepiga, men det är det vi har politiker till för att bestämma i slutändan, säger han.

Känner ni en press från politikerna att ta fram planer för att bygga fler bostäder?

– Jag skulle inte vilja säga att det finns ett tryck, det är vårt uppdrag. Vår högst prioriterade uppgift är att planera för en växande stad. I år ska vi planera för minst 5 000 bostäder. Och nästa år utökar vi det målet, säger Bo Bergman.

Det är tjänstemännen på stadsbyggnadskontoret som tar fram underlag för rivningar och nybyggnationer, men det är politikerna i stadsbyggnadsnämnden som fattar beslut. Oftast råder samsyn, men det finns undantag.

Stadsbyggnadskontoret var exempelvis emot rivningen av en flygplansfabrik från 1930-talet på Tellusborgsvägen i Midsommarkransen. Byggnaden ansågs för kulturhistoriskt värdefull. Tjänstemännen föreslog istället att exploatören skulle bygga lägenheter i den gamla fabriken. Den politiska oppositionen höll med. Byggbolaget hävdade dock att det var svårt och den då borgerliga majoriteten gick på deras linje.

Huset revs.

– Det är svårt att bygga lägenheter i kontors- och industrifastigheter. Den enklaste vägen är oftast att knacka ner och bygga nytt. Det är enkelt, rationellt och yteffektivt, säger Bo Bergman.

Inte ens hus från innan förra sekelskiftet går säkra. I kvarteret Grimman vid Mariatorget på Södermalm har man låtit riva halva gamla Maria sjukhus som började byggas i mitten av 1700-talet. Den andra, avhuggna hälften av byggnaden har behållits och bildar i dag tillsammans med ett nytt flerfamiljshus, som uppförts på rivningstomten, gemensam fasad mot gatan. Totalt har tre mer än 100 år gamla hus nu rivits. Från början var tanken att ännu fler äldre hus skulle bort.

En liknande exploatering har skett i kvarteret Riddaren nära Östermalmstorg. Där hade privata fastighetsägare planer på att riva en rad byggnader från förra sekelskiftet, bland annat biografen Astoria och delar av det hus som tidigare inrymde Högre lärarseminariet, Sveriges första högskola för kvinnor från 1870. Planerna mötte högljudda protester och reviderades, bland annat på grund av misstänkt fusk med den antikvariska utredningen.

Astoria räddades tillfälligt, men delar av den högt skyddsklassade skolan – som sågs som en symbol för kvinnlig frigörelse och haft namnkunniga studenter som Selma Lagerlöf och Alice Tegnér – revs.

Anna-Karin Ericson är chef för Stockholms stadsmuseums kulturmiljöenhet. Hon håller med om att rivningar som dessa är exempel på en ny inställning inom stadsbyggnaden i Stockholm.

– Jag har jobbat på Stadsmuseet i 14 år och under den tiden har det aldrig tidigare varit aktuellt att riva 1800-talsbebyggelse i stenstaden, säger hon.

När Stockholms stadsmuseum klassificerar byggnader som kulturhistoriskt värdefulla används tre olika nivåer. Museets generella inställning är att rivning av byggnader med de två högre klassificeringarna är uteslutet.

– Har vi gett ett hus grön eller blå markering på klassificeringskartan, då har vi sagt att de har ett särskilt stort eller synnerligen stort kulturhistoriskt värde. Bebyggelse inom de kategorierna tycker vi inte är möjlig att riva, säger Anna-Karin Ericson.

Dessutom, poängterar hon, är det verkligen inte fritt fram att riva byggnader med den lägre skyddsklassningen.

– Vi hör ibland att gulmarkerade hus, dem kan man riva. Men så har vi aldrig sett på det. Gult betyder att de har ett visst kulturhistoriskt värde men kanske framför allt att de har ett stort värde för stadsbilden eller gatubilden, som är fallet med Riddaren 18 (Astoriahuset, reds anm). Där är vi väldigt bestämt emot en rivning.

Ändå visar SvD:s kartläggning alltså att över 100 k-märkta byggnader har rivits de senaste tio åren. Nästan hälften hade blå eller grön skyddsklassning, till exempel de nämnda i Hässelby strand, vid Musikhögskolan, i Hagastaden, på Södermalm och på Östermalm.

Hur är det möjligt att staden river när experterna säger tvärnej? En förklaring som flera personer som vi pratat med ger är Stadsmuseets svaga ställning gentemot stadens politiker. Museets anställda blir helt enkelt överkörda.

Maria Hannäs är vänsterpartist och ledamot i stadsbyggnadsnämnden. Hon säger att hon försöker gå emot alla rivningar av hus med kulturhistoriskt värde, men att hon är ganska ensam om det.

– I vår nämnd är det ingen som är på samma linje. Man river ändå - blåklassade, grönklassade, det spelar ingen roll. Nämnden har varit väldigt nonchalant mot Stadsmuseet och deras utsagor, trots deras roll som expert. Ibland har det varit en nästan raljerande ton.

Vad tror du att det beror på?

– Man kanske tycker att bostadsmålet är viktigare än att bevara ett litet tullhus i Norrtull. Om man river ett hus kan man få in 30 bostäder där i stället.

Behovet av bostäder är det argument som oftast lyfts fram för att riva kulturminnesmärkta byggnader. Men de senaste tio åren har ett stort antal hus demolerats även av andra skäl. På centrala adresser i Stockholm har fastighetsbolag rivit kulturminnesmärkta kontorsbyggnader bara för att bygga nya kontorsbyggnader på samma plats.

För ett byggbolag är det ofta betydligt mer lönsamt att riva ett gammalt hus än att rusta upp det.

– Byggbolagen har inget intresse av att bevara kulturmärkta byggnader. De vill åt marken, det är där det stora värdet finns, säger Maria Hannäs.

I bland annat Aspudden och Älvsjö har byggbolag satt i system att köpa upp gamla villor med stora tomter, riva och istället bygga par- eller flerfamiljshus med god förtjänst. Stockholms stad uppger att över 50 sådana hus har rivits. De flesta ligger dock i områden som ännu inte inventerats av Stockholms stadsmuseum, så vilka kulturhistoriska värden som gått förlorade

är inte känt. I de stadsdelar som har inventerats har man sett att även villor med ett högt kulturhistoriskt värde har rivits.

Ett sådant exempel finns i Stockholms västra förorter. På Grönviksvägen i Nockeby byggdes år 1900 en tidstypisk sommarvilla med strandtomt och utsikt mot Kärsön. Under en lång period användes huset av konstnärer som ville fly undan innerstaden under sommarmånaderna. Stockholms stadsmuseums värderingsgrupp ansåg att huset var en av de byggnader i Nockeby som tydligast påminde om områdets epok som sommaridyll vid tiden kring förra sekelskiftet, och gav huset grön skyddsklassning, den näst högsta, vid en inventering 2008.

Tre år senare begärde en ny ägare tillstånd att få riva sommarvillan för att kunna bygga nytt och större. Maria Hannäs protesterade, tillsammans med Miljöpartiets representant i stadsbyggnadsnämnden.

– Det var en av de ursprungliga sommarvillorna vid Mälaren, en enormt vacker kulturmiljö. Jag tyckte att man kunde rusta upp huset, säger hon.

Övriga partier gick på fastighetsägarens linje. Huset revs. Den nybyggda villa som byggdes i dess ställe ligger i skrivande stund ute till försäljning för 34 miljoner kronor.

Ett annat mer uppmärksammat och kritiserat fall är rivningen av restaurang Lindgården på Djurgården, som byggdes för Stockholmsutställningen 1930.

I början av 90-talet skänkte Stockholms stad bort fastigheten till en privatperson mot löfte om upprustning. Trots att det fanns ett hot om vite fick restaurangen förfalla. I mitten av 2000-talet sålde ägaren, som alltså fått restaurangen gratis, fastigheten för 25 miljoner kronor. Den nya ägaren övertog ansvaret att rusta upp, men precis som tidigare fick huset förfalla.

I slutändan presenterades bevis på att huset var så nedgången att det stod bortom all räddning. Stadsbyggnadsnämnden gav rivningslov. Något vite utdömdes aldrig. I dag står ett Abba-museum på platsen.

Finns det en risk att Stockholmspolitikerna i dag gör samma misstag som de för ett halvt sekel sedan?

Det nya stadsbyggnadsborgarrådet, socialdemokraten Roger Mogert, ser inga sådana tendenser. Han anser att Stockholms stad är bra på att bevara kulturhistoriska värden och tror inte att det kommer att förändras.

– Staden växer och blir mer kommersiellt intressant och då ökar trycket. Men Stockholm är fortfarande försiktigt med bebyggelsen. I snitt har det bara rivits ett blåklassat hus om året de senaste fyra åren. Vi har en förhållandevis bred enighet om att bevara kulturhistoriska miljöer, säger han.

Enligt Maria Hannäs skulle dock många av de hus som rivs i dag i själva verket kunna bevaras. Hon menar att det är extra viktigt att ta hänsyn till den kulturhistoriska värderingen nu när exploateringstrycket är så högt – som en motpol till marknadens krafter.

– Den första rivningen jag var med och stoppade, ett hus som jag envisades med att vi skulle bevara, var vid spårvagnshallarna i Enskede. Man sa att det inte gick att göra något åt. Men vi

gick emot rivningslovet. Sedan byggde man till det på ett jättebra sätt och gjorde flerfamiljshus. Ett jättefint hus där man bevarat ursprunget, säger hon.

I skrivande stund är ytterligare ett stort antal Stockholmsbyggnader hotade, bland annat tullbyggnaderna på Blasieholmen, Tekniska nämndhuset, Slussen och Trygg Hansa-huset. Anna-Karin Ericson på stadsmuseet är inte särskilt optimistisk.

– Ser man framåt kan man tänka sig att intresset av att bygga fler bostäder kanske kommer att väga tyngre än de kulturhistoriska värdena.

Vi är tillbaka i Hässelby strand. Snön faller över centrumet där alla hus ska bort, trots stadsmuseets protester.

Henrik Henrikson ser på utvecklingen med blandade känslor.

– Jag tycker ändå att de har hittat en ganska bra lösning med det nya centrumet, det planerade torget kan nog bli ett lyft. Samtidigt känns det vemodigt. Det är mitt Hässelby man river.

Patrik Ekström och Marie Bergström

sondag@svd.se